

3. Kozub Y. Kuznecov M. (2015) Emocional'noe otnoshenie k ucheniyu u studentov s raznymi vidami motivacionnoj regulyacii deyatel'nosti [Emotional attitude towards learning among students with different types of motivational regulation of activity] *Naukovij visnik Hersons'kogo derzhavnogo universitetu. Seriya : Psihologichi nauki – Scientific bulletin of Kherson State University. Psychological sciences*, 6, 86–93 [in Ukrainian].
4. Kuznecov M. (2005) *Emocional'naya pamyat' [Emotional memory]* Har'kov : Krok [in Ukrainian]
5. Lysenko L. (2007) Osoblyvosti rozvytku emotsiinoi pamiaty u starshoklasnykiv [Peculiarities of emotional memory development in teenagers] : dys. ... kand. psykhol. nauk 19.00.07. Kharkiv [in Ukrainian].
6. Lysenkova I.P. (2019) Determinanty emotsiinoho rozvytku ditei z kohnityvnymy porushenniamy [Determinants of emotional development of children with cognitive impairment] : dys. kand. psykhol. nauk : 19.00.08. Kyiv [in Ukrainian].
7. Maslou A. (2008) *Motivaciya i lichnost' [Motivation and personality]* Sankt-Peterburg : Piter [in Russian].
8. Nosenko E.L., Chetveryk-Burchak A.H. (2016) *Emotsiyni intelekt yak chynnyk dosiahnennia zhyttievoho uspihku [Emotional intelligence as a factor in achieving success in life]* Kyiv : Osvita Ukrainy [in Ukrainian].
9. Prohorov A. (2017) Samoregulycziya psikhicheskikh sostoyanij v povsednevnoj, oby'dennoj zhiznedeyatel'nosti cheloveka [Self-control of mental states in daily, ordinary activity of the person] *Psikhologicheskie issledovaniya – Psychological research* 10, 56. 149–156. [in Russian].
10. Kh'ell P., Zigler D. (1997) *Teorii lichnosti [Personality theory]*. Sankt-Peterburg : Piter [in Russian].
11. Brewer R., Bioti F., Bird G., Cook R. (2017) Typical integration of emotion cues from bodies and faces. *Autism Spectrum Disorder, Cognition*. Vol. 165. P. 82–87.
12. Tomkins S.S. (1992) *The negative affects Emotion in the human face*. Cambridge Camb. Univ. Press, P. 354–395.

Стаття надійшла до редакції 28.07.2020.

The article was received 28 July 2020.

УДК 159.923-057.87

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2020-4-9>

ОСОБИСТІСНА ГОТОВНІСТЬ ДО ЗМІН СТУДЕНТІВ ЯК ПОТЕНЦІАЛ ДЛЯ ВИБОРУ ВЛАСНОЇ ЖИТТЄВОЇ ПОЗИЦІЇ

Назаренко Наталія Анатоліївна,
аспірантка кафедри авіаційної психології
Національний авіаційний університет
Nazarenko.nataliya44@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-8694-930X>

У статті подано теоретико-емпіричний аналіз особистісної готовності до змін студентів як потенціалу для вибору власної життєвої позиції.

Метою статті є дослідити рівень особистісної готовності до змін сучасних студентів як потенціалу для вибору власної життєвої позиції. З'ясовано, що цей феномен розглядається вченими й дослідниками як істотна передумова будь-якої цілеспрямованої діяльності, її регуляції, стійкості й ефективності, як певний стан психічних функцій, що забезпечує високий рівень досягнень під час виконання того чи іншого виду діяльності та дає змогу розвивати особистісні здібності, соціальну мобільність, ініціативу й наполегливість у досягненні суспільно значущих цілей протягом усього життя.

Методи: емпіричне дослідження ґрунтувалося на основних наукових підходах: індивідуально-психологічному та віковому; психодіагностичним інструментарієм обрано методикку «Особистісна готовність до змін», розроблену А. Rolnic, S. Heather, M. Gold, C. Hull та адаптовану Н.А. Бажановою й Г.Л. Бардієр.

У **результаті** отримано таке: лише третина студентів на високому рівні готова жити й діяти відповідно до власних поглядів, цінностей і смислів, готова до тих змін, які відбуваються й у нашому суспільстві, і за його межами; ще 30,0% студентів готові витримувати стреси, пов'язані зі змінами обставин на середньому рівні; 30,0% юнаків і дівчат узагалі не готові витримувати виклики сьогодення, тим більше дотримуватися власної життєвої позиції в особистісній і соціальній взаємодії з оточенням.

Висновки. Сучасна молодь, яка має стояти в авангарді всіх соціальних перетворень, буде залежною, підлаштовуватися під обставини та не брати на себе відповідальність за своє майбутнє, розквіт країни й тим більше за майбутнє світу. Отже, для подолання інфантилізму та песимізму серед студентської молоді необхідно розробляти й упроваджувати в систему вищої освіти психолого-педагогічні засоби для розвитку особистісної готовності до змін як потенціалу для вибору власної життєвої позиції та побудови щасливого життєвого шляху.

Ключові слова: готовність, життєва позиція, особистісна готовність до змін, особистісний розвиток, студенти.

PERSONALITY READINESS FOR CHANGES OF STUDENTS AS A POTENTIAL FOR CHOOSING THEIR OWN LIFE POSITION

Nazarenko Nataliya Anatoliivna,

Postgraduate Student at the Department of Aviation Psychology

National Aviation University

Nazarenko.nataliya44@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-8694-9>

The article presents a theoretical and empirical analysis of personality readiness for changes of students as a potential for choosing their own life position.

Purpose. The goal of the article was: to explore the level of personality readiness for changes of modern students as a potential for choosing their own life position. It was found that this phenomenon is considered by scientists and researchers as an essential prerequisite for any purposeful activity, its regulation, stability and efficiency, as a certain state of mental functions, which provides a high level of achievement in performing a particular activity and allows to develop personality skills, social mobility, initiative and persistence in achieving socially significant goals throughout life.

Methods: empirical research was based on the main scientific approaches: individual-psychological and age; The method PCRS: "Personal change-readiness survey", developed by A. Rolnic, S. Heather, M. Gold, C. Hull and adapted by N.A. Bazhanova and G.L. Bardier is chosen as a psychodiagnostic tool.

The result is: only a third part of students is ready at the high level to live and act in accordance with their own views, values and meanings, ready for the changes that are taking place in our society and beyond; another 30,0% of students are ready to withstand the stresses associated with changing circumstances at the average level; 30,0% of young men and women are not ready to withstand the challenges of today, and even more so, to adhere to their own position in life in personal and social interaction with others.

Conclusions: modern youth, who must be at the forefront of all social transformations, will be dependent, adapted to the circumstances and will not take responsibility for their future, the prosperity of the country and even more so for the future of the world. Thus, to overcome infantilism and pessimism among student youth, it is necessary to develop and implement in the higher education system psychological and pedagogical tools for the development of personality readiness for changes as a potential for choosing their own life position and building a happy life.

Key words: *readiness, life position, personality readiness for changes, personality development, students.*

Вступ

На сучасному етапі розвитку українське суспільство перебуває в складних політичних та економічних перетвореннях, коли кожній людині необхідно бути готовою до змін і мати власну життєву позицію: реалізувати свій професійний, духовний та особистісний потенціал, визначитися в складних життєвих ситуаціях. Особливо це вкрай важливо для юнаків і дівчат, які перебувають у стадії становлення власної ідентичності, визначення основних смислів і цінностей, окреслення майбутніх планів на професійне та сімейне життя, загалом формування майбутнього життєвого шляху.

Сьогодні феномен «життєва позиція особистості» широко описано в психології та суміжних науках, визначається вченими й дослідниками як ідеали, переконання, цінності особистості, що концентрують основоположні принципи її поведінки й діяльності (Максименко, 2006; Помиткіна, 2014 та ін.). Особливості життєвої позиції визначають мотиви діяльності, поведінки, рівень активності, а найголовніше, спрямованість людини. Оскільки сучасні дослідження презентують декілька видів і типів життєвої позиції, це додає визначений

соціальний та особистісний зміст тому, як і з якою ефективністю людина обирає певний вид і, відповідно до нього, презентує свої здібності, знання й уміння, особливості комунікації та взаємодії з оточенням (Помиткіна, 2014: 106–112).

Зазвичай формування життєвої позиції особистості включає великий комплекс об'єктивних і суб'єктивних умов і процесів, серед яких – засвоєння певного світогляду, знань, вироблення переконань, соціальних і професійних навичок, розвиток особистісних стосунків, залучення до трудової та громадсько-політичної діяльності. Однак сучасне суспільство характеризується постійною змінністю й стрімкістю інформаційних і технологічних процесів, визначається як «глобалізоване, мережеве», у якому виживають ті, хто має гнучкість до перебудови власних потреб, не втрачаючи своє Я, свої цінності, смисли й переконання (Помиткіна, 2013: 118–119). З огляду на це, ми все більше переконуємося, що сучасній молоді вкрай необхідна допомога у формуванні особистісної готовності до змін суспільства задля збереження власної життєвої позиції та пов'язаних із нею сподівань на адекватну реалізацію свого

потенціалу, призначення в цьому світі й щасливого життя.

Мета статті – на теоретико-емпіричному рівні дослідити рівень особистісної готовності до змін сучасних студентів як потенціалу для вибору власної життєвої позиції.

1. Теоретичне обґрунтування проблеми

Терміни «готовність», «готовність до дії», «психофізіологічна готовність», «психологічна готовність», «готовність до різних видів професійної діяльності» широко представлені й у психолого-педагогічних словниках і в працях учених і дослідників. Готовність до побудови власного життєвого шляху визначають дослідники в контексті прийняття стратегічних життєвих рішень як сформованість поглядів, суджень, системи оцінок, знань і переконань щодо себе та світу загалом, усвідомлення власної цінності й цінності оточуючих, мотивацію до побудови та вдосконалення власної життєвої позиції, обґрунтованість прийнятого рішення щодо визначеної життєвої позиції та шляхів його досягнення; залежить від успішності взаємодії з іншими (Помиткіна, 2010; Pomytkina, Gudmanian, Kovtun, Yahodzinskyi, 2020).

Особливості становлення життєвої позиції особистості, досліджені вченими, підтверджуються також і в наших дослідженнях. Зокрема, емпірично доведено, що на вибір життєвої позиції сучасних студентів впливає більшою мірою мережеве суспільство з усім різноманіттям засобів Інтернет, а не поради батьків чи найближчого оточення (Назаренко, 2019: 66–70). З'ясовано, що, чим вищий рівень самоактуалізації в студентів, тим більш адекватно вони обирають певний вид життєвої позиції та на її основі вибудовують ставлення до себе і ставлення й взаємодію з іншими (Nazarenko, Pomytkina, Girchuk, Rudyk, Hordiienko, 2019: 34–37). Також нами визначено особливості розвитку в студентів конструктивної життєвої позиції, до яких зараховано надання необхідних знань про важливість і переваги власної конструктивної позиції, розвиток мотивації та формування ціннісно-позитивного ставлення до розвитку провідних характеристик конструктивної життєвої позиції, усвідомлення мети, смислів цього розвитку й стійка обґрунтованість стратегії їх досягнення (Назаренко, 2019: 231–239). Тому ми в дослідженнях підійшли до необхідності з'ясування рівня розвитку особистісної готовності студентів до змін, оскільки ця якість є необхідною в побудові адекватної життєвої позиції, світогляду загалом.

Особистісна готовність до змін визначається вченими й практиками як необхідна сьогодні якість людини, що забезпечує гнучкість перебудови до трансформаційних, стресових ситуацій, характерних не лише для українського суспільства, а й для людства загалом. Серед сучасних досліджень варто виділити такі. Дослідники (Білополь, Лазаренко, 2020) указують, що серед психологічних феноменів, які допомагають людині успішно функціонувати в сучасному непередбачуваному просторі, є психологічна готовність до особистісних змін. Отже, актуальність вивчення психологічних передумов поведінки людини, яка живе й діє в сучасних ситуаціях невизначеності надзвичайно затребувана та необхідна.

А.І. Гусев, вивчаючи адаптацію вчителів до нових, економічних, політичних і культурних реалій, дослідив складники їхнього особистісного потенціалу, запропонував його структуру й діагностику. Автор указує, що особистісний потенціал учителя визначається передусім соціокультурним призначенням учителя – формувати світогляд підростаючого покоління й через призму власної особистості здійснювати формувальний вплив на особистісний вибір молоді, забезпечувати повноцінний розвиток та особистісне здоров'я учнів (Гусев, 2011: 300–330).

А.А. Шиліна, А.О. Низовець визначають особистісну готовність до змін студентської молоді чинником інноваційності. «Професійна та особистісна культура студентів у сфері інноваційної діяльності дозволяє ефективно виконувати професійні та соціальні функції, бути конкурентоспроможними на ринку праці, успішно здійснювати диверсифікацію своєї трудової діяльності та соціальну мобільність, самостійно вибудовувати професійну кар'єру в обраній сфері діяльності, отримувати нові знання, розвивати особистісні здібності, ініціативу й наполегливість у досягненні суспільно значущих цілей протягом усього життя (Шиліна, Низовець, 2016: 173–177).

Багаторічні дослідження психологічних криз особистості І.В. Бринзи, М.В. Будіянського показали, що середній і високий рівні готовності до змін можуть бути необхідним ресурсом людини для подолання психологічної кризи (Бринза, Будіянський, 2016: 43–48). Позитивна допомога може буди забезпечена за умови створення необхідних умов у консультативній і тренінговій діяльності професійних психологів, психотерапевтів, тренерів.

Психологічну готовність до організаційних змін вивчала О.О. Наумцева, яка розглядала готовність із динамічного

погляду як одну зі стадій поведінки особистості в ситуації змін. До психологічних факторів готовності на індивідуальному рівні аналізу авторка зараховує ефективність, доцільність, підтримку менеджментом компанії та особисту валентність; на груповому рівні аналізу – колективну прихильність і колективну ефективність. Дослідниця наголошує на необхідності продовження досліджень щодо готовності персоналу до організаційних змін і розроблення універсального інструментарію для подальшої діагностики, оцінювання та розвитку (Наумцева, 2016: 55–74).

Особистісну готовність до змін досліджував С.М. Панченко в контексті особистісної зрілості студентської молоді. На думку автора, «особистісне зростання людини знаменує її перехід до зрілості, мудрості, свідомого способу життєдіяльності. У процесі особистісного зростання формуються здібності до ефективного відновлення власних життєвих сил, оптимального функціонування та повноцінного розвитку особистісного потенціалу людини» (Панченко С.М., 2010: 308–316). Отже, чим прогресивнішим є суспільство, тим досконалішу, більш зрілу особистість воно вимагає й формує для здійснення своїх завдань.

О.В. Мітрошкіна вивчала специфіку психологічної готовності до змін та особистісної зрілості в працівників кримінально-виконавчої служби. Дослідниця емпірично довела, що досліджувані з різним рівнем психологічної готовності до змін демонструють відмінності як у показниках особистісної зрілості, так і в структурі взаємозв'язків між компонентами психологічної готовності до змін та особистісною зрілістю (Мітрошкіна, 2018: 64–70). Отже, як свідчать дані дослідниці, до змінних умов середовища необхідно готуватися й розвивати необхідний рівень означеної готовності.

Отже, особистісна готовність до змін розглядається вченими й дослідниками як істотна передумова будь-якої цілеспрямованої діяльності, її регуляції, стійкості й ефективності, як певний стан психічних функцій, який забезпечує високий рівень досягнень під час виконання того чи іншого виду діяльності та дає змогу розвивати особистісні здібності, соціальну мобільність, ініціативу й наполегливість у досягненні суспільно значущих цілей протягом усього життя. Це соціально-психологічне ставлення до об'єктивних чи суб'єктивних несподіванок, невизначеності, що може проявлятися в змінах різних ситуацій; характеризується установкою на певну поведінку в умовах мінливої ситуації, відповідно до отриманого раніше досвіду.

З огляду на вищевказане, особистісну готовність до змін можемо вважати однією з основних якостей людини, що забезпечує необхідний потенціал для вибору власної життєвої позиції, прийняття доленосних рішень у юнацькому віці задля повноцінного функціонування в сучасному глобалізованому мережевому соціумі.

2. Методологія та методи

Проведене емпіричне дослідження ґрунтувалося на основних наукових підходах, зокрема індивідуально-психологічному, відповідно до якого в дослідженні мають бути враховані індивідуальні психологічні властивості студентів, зокрема їхня мотивація, ціннісні орієнтації, риси характеру тощо; віковому, спрямованому на встановлення динаміки психічних змін у часі в контексті розвитку індивідуально та соціально зумовлених характеристик особистості. Згідно із цими підходами, ми змогли диференціювати результати дослідження, отримані із залученням різних вікових категорій студентів (наприклад, перших і більш старших курсів навчання).

Відповідно до вказаної мети, ми мали на емпіричному рівні з'ясувати, на якому рівні розвитку особистісна готовність у сучасних юнаків і дівчат. У дослідженні взяли участь 126 студентів 2–3 курсів Національного авіаційного університету. Ми умисно не залучали до участі молодь більш старших курсів, оскільки передбачали, що молодші студенти потребують психолого-педагогічної допомоги щодо розвитку особистісної готовності до змін, саме тому в них мав бути час для цього на старших курсах.

Для емпіричного дослідження обрана методика «Особистісна готовність до змін» (PCRS: "Personal change-readiness survey"), розроблена канадськими вченими (A. Rolnic, S. Heather, M. Gold, C. Hull). Переклад і первинна апробація цього варіанта методики PCRS проведені Н.А. Бажановою й Г.Л. Бардієр. Методика особливо ефективна під час розгляду стресових ситуацій, що виникають у зв'язку з інноваціями, оскільки нікому не вдається повною мірою справлятися зі змінами. Розуміння особливостей протистояння змінам допомагає людям захистити себе від стресу в тих ситуаціях, у яких вони найбільш уразливі. Під час інтерпретації отриманих даних ми намагалися враховувати індивідуальні особливості респондентів, оскільки ми розуміли, що в певних індивідуальних особливостях особистості завжди є свої плюси і мінуси. Наприклад, зайва пристрасність може спонукати молоду людину діяти всупереч здоровому глузду, низький рівень енергійності й невтомності може призвести до відсутності мотивації тощо.

Означена методика дала змогу діагностувати такі складники особистісної готовності до змін у студентів: *пристрасність* (passion), що визначається як енергійність, невтомність, підвищений життєвий тонус; *винахідливість* (resourcefulness) – розглядається як уміння знаходити виходи зі складних ситуацій, звертатися до нових джерел для вирішення нових проблем; *оптимізм* (optimism) – це великі надії й сподівання, віра в успіх, небажання орієнтуватися на гірший розвиток подій, прагнення фокусуватися не на проблемах, а на можливостях їх вирішення; *сміливість, підприємливість* (adventurousness), що трактується як потяг до нового, невідомого, відмова від випробуваного й надійного; *адаптивність* (adaptability), яка передбачає вміння змінювати власні плани та рішення, перебудуватися в нових ситуаціях, не наполягати на своєму, якщо цього вимагає ситуація; *упевненість* (confidence) – ґрунтується на вірі в себе, у свою гідність і свої сили.

3. Результати та дискусії

Отримані дані узагальнено та проінтерпретовано; визначені рівні особистісної готовності до змін за окремими характеристиками відображено в таблиці 1 і рис. 1.

Як видно з таблиці 1, відсоткові значення за трьома рівнями особистісної готовності до змін розподілилися досить рівномірно (усі показники близько 30–35%). Це означає, що третина студентів має високий рівень особистісної готовності до змін, ще третина молоді залишається на середньому рівні, одна третя їх займає найнижчу позицію (низький рівень), що свідчить про їх неготовність конкурувати зі змінними умовами соціуму, а отже, власна життєва позиція ще не переконлива.

За рівнем вираженості показників в окремих характеристиках бачимо таке. *Пристрасність* (енергійність, невтомність, підвищений життєвий тонус) розвинена в респондентів найбільшою мірою на високому рівні – 37,5%. Отже, ці студенти характеризуються в основному як активні, енергійні, мають підвищений тонус, жагу до досягнень і, можна сказати, бажання самоактуалізуватися. Проте зайва пристрасність може негативно позначатися на їхній діяльності, що визначається надмірною самовпевненістю і схильністю до ризику. *Винахідливість* як уміння знаходити вихід зі складних ситуацій, звертатися до нових джерел для вирішення нових проблем, самостійно приймати рішення однаковою мірою виражена результатами середнього то високого рівнів – 35,0% і 35,0%, що свідчить про активний пошук респондентами нових способів і засобів як

Таблиця 1
Розподіл рівнів прояву особистісної готовності до змін студентів за окремими характеристиками

Шкала	Респонденти, %		
	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
Пристрасність	27,5	35,0	37,5
Винахідливість	30,0	35,0	35,0
Оптимізм	37,5	25,0	37,5
Сміливість	30,0	37,5	32,5
Адаптивність	30,0	35,0	35,0
Упевненість	30,0	40,0	30,0

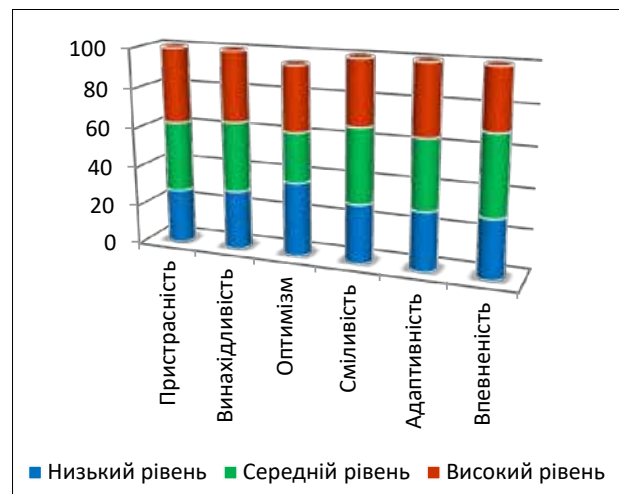

Рис. 1. Вираженість характеристик особистісної готовності до змін у студентів

у комунікації, так і в навчально-професійній діяльності. Це досить показові значення, які вказують на сформованість цінностей, смислів і власних переконань для взаємодії з навколишнім оточенням.

Характеристика *оптимізму* – це великі надії, віра в успіх, небажання орієнтуватися на гірший розвиток подій, прагнення фіксуватися не на проблемах, а на можливостях їх вирішення. Шкала оптимізму найбільшою мірою виражена результатами низького та високого рівнів, відповідно, 37,5% і 37,5%. Це свідчить про те, що цей показник потребує більш детального дослідження в студентів, оскільки низький рівень оптимізму забезпечує їм високий песимізм, а отже, гальмування особистісного розвитку. А відсоток студентів з високим рівнем оптимізму забезпечує собі віру в краще майбутнє, а отже, у розвиток конструктивної життєвої позиції.

Наступна характеристика особистісної готовності до змін у студентів – *сміливість, підприємливість*, трактується як тяга до нового, невідомого, як відмова від

випробуваного й надійного. У респондентів ця характеристика виражена найбільшою мірою на середньому рівні – 37,5%. Такі результати свідчать про те, що респонденти в основному діють відповідно до норм і правил без зайвих відхилень до нового та незвіданого, тобто уникають непередбачуваних подій і стресів.

Адаптивність передбачає вміння змінювати свої плани та рішення, уміння перебудуватися в нових ситуаціях, не налягати на своєму, якщо цього вимагає ситуація, а натомість вчасно зупинитися й розмірковувати. У досліджуваних ця якість виражена рівнозначно показниками середнього та високого рівнів (відповідно, 35,0% і 35,0%). Тобто, якщо того вимагає ситуація, респонденти здатні підлаштовувати свої дії й рішення під вимоги події чи оточення, гнучко змінюючи при цьому свої плани.

Упевненість особистості ґрунтується на вірі в себе, у свою гідність та власні здібності й можливості. У студентів ця характеристика найбільшою мірою виражена показниками середнього рівня – 40,0%. Такі результати характеризують респондентів як таких, що адекватно оцінюють свої сили й можливості. Оскільки ця характеристика одна з найголовніших у становленні власного Я та самоідентифікації в юнацькому віці, можна вважати недостатнім відсоток студентів із високим рівнем упевненості й у майбутньому забезпечити психолого-педагогічну допомогу з розвитку цієї характеристики.

Отже, за методикою «Особистісна готовність до змін» вибірка характеризується переважно високими показниками активності й енергійності, середніми показниками сміливості й упевненості в собі та низьким рівнем оптимістичності. Активність респондентів спрямована на вирішення ситуації новими способами й засобами. Студенти загалом адекватно сприймають навколишній світ, без зайвого оптимізму, переважно діють відповідно до встановлених норм і правил без зайвих відхилень до нового

та незвіданого. Юнаки й дівчата здатні підлаштовувати свої дії та рішення під вимоги, гнучко змінюючи при цьому свій план дій.

Однак емпіричне дослідження засвідчило, що третина студентської молоді не готова до тих соціально-економічних змін, які спостерігаються останніми роками в нашій країні, і потребує нагальної допомоги в розвитку особистісної готовності до змін.

Висновки

Проведене теоретико-емпіричне дослідження особистісної готовності студентів до змін засвідчило недостатній потенціал для вибору власної життєвої позиції в період суспільно-економічних трансформацій у нашій державі. Лише 30,0% студентів на високому рівні готові жити й діяти відповідно до власних поглядів, цінностей і смислів, готові до тих змін, які відбуваються й у нашому суспільстві, і за його межами. Ще 30,0% студентів готові витримувати стреси, пов'язані зі змінами обставин, на середньому рівні. І, як показало емпіричне дослідження, 30,0% юнаків і дівчат узагалі не готові витримувати виклики сьогодення, тим більше дотримуватися власної життєвої позиції в особистісній і соціальній взаємодії з оточенням. Це означає, що сучасна молодь, яка має стояти в авангарді всіх соціальних перетворень, буде залежною, підлаштовуватися під обставини й не брати на себе відповідальність за своє майбутнє, розквіт країни й тим більше за майбутнє світу. Отже, для подолання інфантилізму та песимізму серед студентської молоді необхідно розробляти й упроваджувати в систему вищої освіти психолого-педагогічні засоби для розвитку особистісної готовності до змін як потенціалу для вибору власної життєвої позиції й побудови щасливого життєвого шляху.

Подальші дослідження особистісної готовності до змін у студентів будемо продовжувати в напрямі визначення основних чинників розвитку цієї якості, оскільки вважаємо її складником потенціалу для формування й вибору власної життєвої позиції.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Білополий В.В., Лазаренко В.І. Психологічна готовність до особистісних змін та толерантності до невизначеності сучасного світу студентів будівельного ЗВО (ДВНЗ ПДАБА). *Вісник Придніпровської державної академії будівництва та архітектури*. 2020. № 2 (263–264). С. 16–24. URL: <https://10.30838/J.BPSACEA.2312.280420.16.617> (дата звернення: 25.07.2020).
2. Бринза І.В., Будіянський М.Ф. Готовність до змін як ресурс подолання психологічної кризи. *Наука і освіта*. 2016. № 11. С. 43–48.
3. Гусев А.И. Толерантность к неопределенности как составляющая личностного потенциала. *Личностный потенциал: структура и диагностика* / под ред. Д.А. Леонтьева. Москва : Смысл, 2011. С. 300–330.
4. Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості. Київ : ТОВ «КММ», 2006. 240 с.
5. Мітрошкіна О.В. Специфіка психологічної готовності до змін та особистісної зрілості у працівників кримінально-виконавчої служби. *Право і безпека – Право и безопасность – Law and Safety*. 2018. № 3 (70). С. 64–70. URL: <https://doi.org/10.32631/pb.2018.3.09> (дата звернення: 25.07.2020).

6. Назаренко Н.А. Вплив мережевого суспільства на прийняття рішень особистості з вибору власної життєвої позиції. *Індивідуальність у психологічних вимірах спільнот та професій в умовах мережевого суспільства* : монографія колективна / за ред. Л.В. Помиткіної, О.П. Хохліної. Київ : ТОВ «Альфа-ПІК», 2019. С. 66–70.
7. Назаренко Н.А. Психологічні особливості розвитку у студентів конструктивної життєвої позиції. *Директор школи, ліцею, гімназії* : український науково-практичний журнал. Спеціальний тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». Київ : Гнозис, 2019. № 4. Том 1 (83). С. 231–239.
8. Наумцева Е.А. Психологическая готовность к организационным изменениям: подходы, понятия, методики. *Организационная психология*. 2016. № 2. С. 55–74.
9. Панченко С.М. Особистісна зрілість: сутність і перспективи актуалізації в умовах післядипломної освіти. *Вісник післядипломної освіти*. 2010. Вип. 1 (14). Ч. 2 : Психологія. С. 308–316.
10. Помиткіна Л.В. Психологія прийняття особистістю стратегічних життєвих рішень : монографія. Київ : Кафедра, 2013. 381 с.
11. Помиткіна Л.В. Стратегічні рішення студентської молоді: визначення власної життєвої позиції. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія «Педагогіка. Психологія»* : збірник наукових праць. Київ : НАУ, 2014. Вип. 5 (1). С. 106–112.
12. Помиткіна Л.В. Трансформація життєвої позиції студентської молоді як психологічна проблема. *Педагогіка і психологія професійної освіти* : науково-методичний журнал. Львів, 2014. № 3. С. 113–124.
13. Шиліна А.А., Низовець А.О. Готовність до змін як чинник інноваційності студентів психологів. *Право і безпека*. 2016. № 4 (63) С. 173–177.
14. Штепа О.С. Особистісна зрілість: Модель. Опитувальник. Тренінг : монографія. Львів : Видав. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. 210 с.
15. Яголковский С.Р. Психология инноваций: подходы, модели, процесс : научная монография. Москва, 2010. 263 с. URL: <https://www.hse.ru/data/2010/05/13/1217328104> (дата звернення: 25.07.2020).
16. Self-actulization of personality as a factor of implementing own living positions / N.A. Nazarenko, L.V. Pomytkina, O.V. Girchuk, S.A. Rudyk, K.O. Hordiienko. *The Scientific Heritage (Budapest, Hungary)*. 2019. № 33. С. 34–37.
17. Personal choice: strategic life decision-making and conscience / L. Pomytkina, A. Gudmanian, O. Kovtun, S. Yahodzinskyi. *E3S Web of Conferences*. 2020. Vol. 164, 10021. URL: <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202016410021> (дата звернення: 25.07.2020).

REFERENCES:

1. Bilopolyi V.V., Lazarenko V.I. (2020) Psychological readiness for personality change and tolerance for the modern world ambiguity of civil engineering institution's students (SHEI PSACEA). *Visnyk Prydniprovskoi derzhavnoi akademii budivnytstva ta arkhitektury*, № 2, (263–264), 16–24 [in Ukrainian]. URL: <https://10.30838/J.BPSACEA.2312.280420.16.617>.
2. Brynza I.V., Budiianskyi M.F. (2016) Hotovnist do zmin yak resurs podolannia psykholohichnoi kryzy [Readiness for change as a resource for overcoming a psychological crisis]. *Nauka i osvita*, № 11, 43–48 [in Ukrainian].
3. Gusev A.I. (2011) Tolerantnost' k neopredelennosti kak sostavl'jajushhaja lichnostnogo potentsiala. [Tolerance to uncertainty as a component of personal potential] *Lichnostnyj potencial: struktura i diagnostika [Personal Potential: Structure and Diagnostics]*. Edited by D.A. Leontiev. Moscow: Smysl Publ, 300–329 (in Russian).
4. Maksymenko S.D. (2006) Geneza zdijsnennja osobystosti [The genesis of the implementation of personality]. K.: TOV «KMM» [in Ukrainian].
5. Mitroshkina O.V. (2018). Spetsyfyka psykholohichnoi hotovnosti do zmin ta osobystisnoi zrilosti u pratsivnykiv kryminalno-vykonavchoi sluzhby [The specifics of psychological readiness for change and personal maturity in employees of the penitentiary service]. *Pravo i bezpeka – Pravo y bezopasnost – Law and Safety*. № 3 (70), 64–70 [in Ukrainian]. URL: <https://doi.org/10.32631/pb.2018.3.09>.
6. Nazarenko N.A. (2019). Vplyv merezhevoho suspilstva na pryiniattia rishen osobystosti z vyboru vlasnoi zhyttievoi pozytsii [The influence of network society on individual decision-making to choose their own life position]. *Indyvidualnist u psykholohichnykh vymirakh spilnot ta profesii v umovakh merezhevoho suspilstva: Monohrafiia kolektyvna*. K.: TOV «Alfa-PIK», 66–70 [in Ukrainian].
7. Nazarenko N.A. (2019). Psykholohichni osoblyvosti rozvytku u studentiv konstruktyvnoi zhyttievoi pozytsii [Psychological features of students' development of a constructive life position]. *Ukrainskyi naukovo-praktychnyi zhurnal «Dyrekтор shkoly, litseiu, himnazii» – spetsialnyi tematychnyi vypusk «Vyscha osvita Ukrainy u konteksti intehratsii do yevropeiskoho osvitnoho prostoru»*. № 4. Tom 1 (83). K.: Hnozys, 231–239 [in Ukrainian].
8. Naumtseva E.A. (2016). Psykholohyheskaia hotovnost k orhanyzatsyonnim yzmeneniyam: podkhody, poniatyia, metodyky [Psychological readiness for organizational change: approaches, concepts, methods]. *Orhanyzatsyonnaia psykholohyia*. № 2, 55–74 (in Russian).
9. Panchenko S.M. (2010). Osobystisna zrilist: sutnist i perspektyvy aktualizatsii v umovakh pisliadyplomnoi osvity [Personal maturity: the essence and prospects of actualization in postgraduate education]. *Visnyk pisliadyplomnoi osvity*. Vyp. 1 (14), ch. 2: Psykholohyia, 308–316 [in Ukrainian].
10. Pomytkina L.V. (2013). Psykholohyia pryiniattia osobystistiu stratehichnykh zhyttievykh rishen. Monohrafiia [Psychology of personal strategic life decisions. Monograph]. K.: Kafedra [in Ukrainian].

11. Pomytkina L.V. (2014). Stratehichni rishennia studentskoi molodi: vyznachennia vlasnoi zhyttievoi pozytsii [Strategic decisions of student youth: determining their own life position]. *Visnyk Natsionalnoho aviatorskoho universytetu. Seriya: Pedagogika. Psykholohiia: zb. nauk. pr. K.: NAU, Vyp. 5(1), 106–112* [in Ukrainian].
12. Pomytkina L.V. (2014). Transformatsiia zhyttievoi pozytsii studentskoi molodi yak psykholohichna problema [Transformation of the life position of student youth as a psychological problem]. *Pedagogika i psykholohiia profesiinoi osvity: naukovo-metodychnyi zhurnal. Lviv, № 3, 113–124* [in Ukrainian].
13. Shylina, A.A. and Nizovets, A.O. (2016), “Willingness to change as a factor of innovation of students psychologists” [“Hotovnist do zmin yak chynnyk innovatsiinosti studentiv-psykholohiv”]. *Pravo i Bezpeka, No. 4, 173–177* [in Ukrainian].
14. Shtepa O. S. (2008). Osobystisna zrilist: Model. Opytuvalnyk. Treninh: monohrafiia [Personal maturity: Model. Questionnaire. Training: monograph]. Lviv: Vydav. tsentr LNU imeni Ivana Franka [in Ukrainian].
15. Iaholkovskiy S.R. (2010). Psykholohiia ynnovatsyi: podkhodi, modely, protsess: nauch. Monohrafiya [Psychology of innovation: approaches, models, process: scientific. Monograph]. Moscow [in Russian] URL: <https://www.hse.ru/data/2010/05/13/1217328104>.
16. Nazarenko N.A., Girchuk O.V., Rudyk S.A., Hordiienko K.O. (2019). Self-actulization of personality as a factor of implementing own living positions. *The Scientific Heritage (Budapest, Hungary). No 33, P.3, 34–37* [in Hungary].
17. Pomytkina L., Gudmanian A., Kovtun O., Yahodzinskyi S. (2020). Personal choice: strategic life decision-making and conscience, E3S Web of Conferences, Vol.164, 10021. URL: <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202016410021>.

Стаття надійшла до редакції 28.07.2020.
The article was received 28 July 2020.

УДК 159.955.4:[37.091.12:159.9-051]
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2020-4-10>

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ РЕФЛЕКСІЇ В ПСИХОЛОГІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Немаш Лілія Ігорівна,

аспірантка кафедри психології та соціальної роботи

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,

асистентка кафедри соціальних технологій

Вінницький соціально-економічний інститут

Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

lili.nemash@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-7733-8419>

Мета статті полягає у висвітленні особливостей організації рефлексії в психологів закладів загальної середньої освіти.

Методи. Аналіз середніх даних і кореляція між шкалами 3 методик дослідження рефлексії: 1) тест Д.О. Леонтьєва «Диференційний тип рефлексії»; 2) методика діагностики рівня рефлексивності А.В. Карпова, В.В. Пономарьової; 3) методика вивчення вираженості та спрямованості рефлексії Е.М. Гранта.

У **результаті** дослідження з'ясовано, що в психологів закладів загальної освіти рефлексія розвинена на середньому й вище за середній рівні. Але аналіз середніх даних за шкалами методик показав, що продуктивні форми рефлексії в шкільних психологів потребують додаткового розвитку.

Виявлено, що системна рефлексія як найбільш адаптивна форма самодетермінації проявлена на середньому рівні в 74% досліджуваних. Тобто більшість фахівців мають середньостатистичний рівень розвитку ознаки, а не високий, як того потребує професіограма практичного психолога. 76% середніх даних за шкалою інтроспекції говорять про доволі високу схильність фахівців до «самокопання». Шкала «квазірефлексії» показала, що 58% респондентів фокусують рефлексивну увагу за межами актуальної ситуації.

Виявлено перевагу схильності шкільних психологів спрямовувати рефлексивну увагу на спілкування та взаємодію, перспективну й ретроспективну оцінку, а не на актуальну діяльність. Ауторефлексія як здатність до самосприйняття й аналізу змісту власної психіки розвинена на високому рівні, а соціорефлексія як здатність розуміти психіку інших людей має середньостатистичний рівень. Більшість шкал використаних методик мають кореляційний взаємозв'язок.

Висновки. Розвиток рефлексії в шкільних психологів знаходиться на середньостатистичному рівні та потребує психокорекційної роботи для покращення цієї професійно важливої якості.

Ключові слова: професіогенез психолога, системна рефлексія, інтроспекція, квазірефлексія, ретроспективна рефлексія, проспективна рефлексія, соціорефлексія, ауторефлексія.